

niet betekent dat je het begrijpt. De hoofdpersonen uit genoemde boeken hebben gemeen dat ze fundamenteel zijn beïnvloed door de oorlog en dat ze pas decennia later die invloed op hun huidige leven kunnen begrijpen. De hoofdpersonen zijn slachtoffers, bijna met een grote S.

Daarna volgen beschrijvingen van Armando, die in *De straat en het struikgewas*, *Krijgsgevoel* en *Aantekeningen over de vijand* zijn fascinatie met de vijand en het verleden vorm poot te geven. Ook de 'echte foute' kant komt aan bod met schrijvers als Rinnes Rijke, die in *Niet de schuld, wel de straf. Herinneringen van een NSB-kind* een nieuw genre aansnijdt. In het laatste hoofdstuk, 'Distant cousins', worden de ervaringen van de 'Jappenkampen' gememoreerd.

Wat brengt dit boek ons nu bij? Voor niet-Nederlanders moet het een fascinerende blik op een voor hen onbekend terrein bieden, maar voor Nederlanders? Wat opvalt, is het gelijktijdig en op hetzelfde niveau behandelen van zulke verschillende schrijvers. Mulisch en Minco oké, maar Van Dantzig en het volstrekt eigene van Armando? Om maar te zwijgen van Rinnes Rijke en die andere kinderen van 'foute ouders'. Deze bekentenisliteratuur munt vooral uit door slachtofferschap en een weinig aantrekkelijke schrijfstijl. Alsof de psychiater gezegd heeft: 'Schrijf het allemaal eens op'. Dat hoeft geen slecht advies te zijn, maar om ze dan ook uit te geven en ze onder te brengen bij 'Dutch literature' vind ik wat veel van het goede. In al de boeken vindt zij de 'cultuur van het slachtofferschap' terug, een cultuur, die volgens haar strookt met de definitie van 'Dutchness'. Lijden en onschuld staan centraal bij de Nederlandse nationale identiteit, en daarom representeren de kinderen uit haar boeken de hulpeloze Nederlandse staat die slachtoffer is geworden. Zelf heb ik altijd gedacht dat Nederland juist bekend stond om het mirakel dat wij land uit zee hebben weten te toveren, als piepklein land een wereldmacht zijn geworden met een Gouden Eeuw, een staat die door iedereen benijd werd. Niks geen slachtofferschap. En wellicht is het een Amerikaans trekje; het psychologiseren door auteurs die toch duidelijk een andere professe hebben. In dit boek moeten wij ook veel vernemen over 'child abuse' en met name de discussies die in de Verenigde Staten woedden over de validiteit van de herinnering en het misbruik dat ervan wordt gemaakt. Zo schrijft ze dat het verleidelijk is om Anton uit *De aanslag* en Rinnes uit *Niet de schuld, wel de straf* met elkaar te vergelijken; een fictioneel en een bestaande figuur dus. Er zijn namelijk drie vormen van psychologisch trauma die in deze eeuw een belangrijke functie innemen; ten eerste histerie, ten tweede *shell shock of combat neurosis* en ten derde sexueel en huiselijk geweld. Op Anton zou dan de tweede en op Rinnes de derde variant van toepassing kunnen zijn.

In het hoofdstuk 'Distant cousins' wordt *Bezonden rood* van Jeroen Brouwers bijna uitputtend behandeld en de auteur merkt bijna teleurgesteld op dat er geen suggestie van incest in voorkomt (met al die jongens in de vrouwenkampen zou dat natuurlijk wel moeten). Taylor claimt dat de Nederlandse teksten over en van kinderen uit de oorlog de lotgevallen en de herinneringen brengen binnen de conventies van de jaren tachtig. Ik vind dat zij de teksten teveel tracht te lezen naar de conventies van de jaren tachtig en negentig in de Verenigde Staten.

David Barnouw

L. van Poelgeest, *Japanse besognes. Nederlanden Japan 1945-1975* (Dissertatie Leiden 1999; Den Haag: Sdu uitgevers, 1999, 591 blz., f79,90, ISBN 90 12 08661 2).

De betrekkingen tussen Nederland en Japan hebben een geschiedenis van vierhonderd jaar. In studies over deze relatie ligt de nadruk op de zogenaamde Deshima-periode (1600-1853) en de periode van de Tweede Wereldoorlog. De aanwezige publicaties over de naoorlogse periode richten zich specifiek op aspecten van de nasleep van de oorlog. Aan de periode na 1952, het

einde van de Amerikaanse bezetting van Japan, wordt vrijwel geen aandacht besteed. Met zijn proefschrift *Japanse besognes. Nederlanden Japan 1945-1975* vult Van Poelgeest deze leemte in het onderzoek naar de relatie tussen Nederland en Japan in belangrijke mate.

In hoofdzaak is het boek gebaseerd op onderzoek in Nederlandse primaire bronnen. In de inleiding wordt nadrukkelijk vermeld dat de Japanse keerzijde buiten het bestek van het onderzoek valt. Dit is enerzijds begrijpelijk, anderzijds doet het vreemd aan vervolgens te lezen dat om de Nederlandse positie in een ruimer internationaal perspectief te plaatsen, onderzoek is verricht in Amerikaanse en Britse archieven, terwijl Japans primair bronnenmateriaal en dat van een andere belangrijke 'partij', Indonesië, ontbreekt.

De keus om met name Amerikaanse archieven te raadplegen, is overigens volkomen begrijpelijk. Van bilaterale betrekkingen tussen Nederland en Japan was voor een deel van de door Van Poelgeest behandelde periode nauwelijks sprake. Tot 1952 was in Japan een, overigens uiterst milde, Amerikaanse bezettingsmacht geïnstalleerd, die in de persoon van generaal McArthur de touwtjes in handen had. Ook na 1952 bleef Amerika, zij het meer op de achtergrond, een belangrijke rol spelen. Er was Amerika alles aan gelegen om Japan te behouden voor het Westen in de zich verhevigende Koude Oorlog. Wat betreft Indische kwesties was Engeland tot november 1946, het moment waarop de Britse troepen zich uit Nederlands-Indië terugtrokken, een belangrijke derde in de onderhandelingen met Japan. Bij onderhandelingen op economisch gebied na 1952 was Nederland ingekapseld in het grotere verband van de Benelux. Van Poelgeest spreekt dan ook van bilaterale verhoudingen in een multilateraal kader.

De vragen die Van Poelgeest zich stelt bij zijn onderzoek zijn die naar de plaats van Japan in het buitenlands beleid van Nederland in de periode 1945-1975 en de factoren die de opstelling van de Nederlandse overheid ten aanzien van Japan bepaalden. Deze factoren zijn volgens hem de volgende drie. In de eerste plaats de materiële en immateriële gevolgen van de oorlog. De 'betrekkingen' op dit punt beginnen bij de berechting van Japanse oorlogsmisdadigers in Nederlands-Indië, gevolgd door de totstandkoming van het vredesverdrag met Japan en de Yoshida-Stikker briefwisseling in 1951. Pas in 1956 werd overeenstemming bereikt over de consequenties van deze briefwisseling. Nederland had bij de onderhandelingen als enige troef de voorwaardelijke invrijheidstelling van Japanse oorlogsmisdadigers in handen. Uiteindelijk gaf de steun die Washington Nederland bood de doorslag. Van Poelgeest is van mening dat Buitenlandse Zaken tevreden kon zijn over het behaalde resultaat, tien miljoen gulden als schadevergoeding van Japan aan de burgergeïnterneerden. Hij is evenmin erg kritisch over de materiële vergoeding die de Indische gemeenschap in Nederland van de Nederlandse overheid ontving. Zijn kritiek richt zich met name op het immateriële vlak, het gebrek aan kennis bij de overheid over en aandacht voor de lotgevallen van de repatrianten uit Indië. Toch was het hun activiteit die minister Stikker er in belangrijke mate toe aanzette bij het vredesverdrag een regeling voor de ex-burgergeïnterneerden te treffen. Ook hield de overheid tot in de jaren zestig bij het bepalen van haar houding ten opzichte van Japan steeds angstvallig rekening met de Indische gemoederen. Wat frappant is in de verhouding Nederlandse overheid-Indische gemeenschap is dat op het moment dat de aandacht van de eerste voor de tweede verslaptte, de tweede juist aan een periode van grote activiteit begon. De overheid werd tijdens het bezoek van keizer Hirohito aan Nederland in 1971 onaangenaam verrast door de gevolgen van deze scheefgegroeide ontwikkeling.

De tweede factor die de Nederlandse houding tegenover Japan bepaalde, is volgens Van Poelgeest een zo liberaal mogelijk handelsverkeer. Dit mag dan wel zo zijn, in ieder geval voor de periode vanaf 1960, feit blijft dat het economische belang dat Nederland voor Japan vertegenwoordigde relatief gering was en dat ook vanuit Nederland de interesse in de Japanse economie

pas vanaf midden jaren zestig echt werd gewekt. De positie van Nederland bleek voor Japan wel van groot belang bij de toelating van dit land tot de grotere internationale verbanden van GATT en OESO. Verder moet gezegd worden dat Nederland, in Beneluxverband weliswaar, één van de eerste landen was die tot een handelsovereenkomst met Japan kwamen, een overeenkomst die vervolgens een basis vormde voor onderhandelingen van Japan met andere landen.

Als derde en laatste factor wijst Van Poelgeest de Nederlandse desinteresse voor de culturele component in de relatie met Japan aan. Alle initiatieven in dit opzicht moesten hetzij van Japanse zijde, hetzij van de zijde van de Nederlandse ambassade in Tokyo komen. Een argument voor de keuze van het jaar 1975 als eindpunt van de studie, is de opening dat jaar van het Nederland-Japan instituut in Tokyo, 'de eerste formele, zij het uiterst bescheiden erkenning van het belang van de culturele relaties'. Enigszins cru is dat de Nederlandse overheid geen enkele bijdrage aan de totstandkoming van dit instituut leverde, met uitzondering van het feit dat minister Van der Stoep van buitenlandse zaken de opening ervan verrichtte.

Hoewel uiteraard verweven met alle drie de bovenvermelde factoren, verdient de koloniale dimensie van het Nederlands buitenlands beleid mijns inziens toch een aparte vermelding. Tot eind 1949 was het Batavia dat Den Haag bleef aansporen een zo hoog mogelijke schadevergoeding van Japan te verkrijgen. Na 1949 koos Den Haag in principe voor het Amerikaanse standpunt van een milde vrede voor Japan, tot de Nederlandse publieke opinie van zich liet horen. Ook in het economisch beleid van Nederland was de koloniale dimensie tot 1962 duidelijk aanwezig: tot middenjaren vijftig de angst voor Japanse economische penetratie in Nederlands-Indië/Indonesië en Nieuw-Guinea, hierna een toenadering tot Japan met als doel de ontwikkeling van de Papoeabevolking. In het conflict tussen Nederland en Indonesië rond Nieuw-Guinea probeerde Japan strikte neutraliteit te betrachten.

Voor wie alle aspecten van de Nederlandse verhouding tot Japan en de betekenis van Japan voor Nederland in de periode 1945-1975 wil leren kennen, biedt het boek van Van Poelgeest een uitstekend en zeer duidelijk en helder geschreven overzicht. Wat het daarnaast biedt, is een beeld van het proces van besluitvorming binnen de Nederlandse overheid in deze periode, een schommelend en daardoor vaak langdurig proces.

Mariska Heijmans

B. de Graaff, C. Wiebes, *Villa Maarheeze. De geschiedenis van de inlichtingendienst buitenland* (Den Haag: Sdu Uitgevers, 1998, 535 blz., f69,50, ISBN 90 12 08219 6).

Een kleine halve eeuw, van vlak na de Tweede Wereldoorlog tot 1 januari 1994, beschikte de Nederlandse overheid over een buitenlandse inlichtingendienst, achtereenvolgens buitenlandse inlichtingendienst (BID) en inlichtingendienst buitenland (IDB) geheten. Vele jaren lang was het bestaan van deze dienst bij het grote publiek niet of nauwelijks bekend; slechts in beperkte Haagse kring was men op de hoogte. Pas vanaf het begin van de jaren tachtig kwam de onder de minister van algemene zaken ressorterende overheidsdienst in de publieke belangstelling doordat interne problemen via de media in de openbaarheid kwamen. Een laatste publiciteitsgolf met betrekking tot de IDB, begin 1992, was voor minister-president R. Lubbers aanleiding de dienst op te heffen.

De auteurs beschrijven in *Villa Maarheeze* in ruim vierhonderd bladzijden — notenapparaat, literatuuroverzicht en index niet meegerekend — de oprichting, ontwikkeling en uiteindelijke teloorgang van deze kleine overheidsdienst die ten tijde van zijn maximale omvang ongeveer